

2021-05-19

SVEA HOVRÄTT

INKOM:	2021-05-25
MÅLNR:	P 6338-21
AKTBIL:	3

PM – KOMMENTAR TILL DOM I MÅL 3546–20¹

INLEDNING

Den 20 april 2020 antog kommunfullmäktige i Stockholms stad en ny detaljplan för Skeppsholmsviken 6 på Djurgården i Stockholm.

Planen överklagades av flera parter och prövades i Mark- och miljödomstolen vid Nacka tingsrätt i mål P 3546-20. Efter begäran från Mark- och miljödomstolen yttrade sig Riksantikvarieämbetet (härefter RAÄ) den 16 december 2020 över detaljplanens påverkan på riksintresset för kulturmiljövården "Stockholms innerstad med Djurgården" samt påverkan på nationalstadsparken.

Mark- och miljödomstolen meddelade dom i målet den 6 maj 2021 och upphävde detaljplanen. Det huvudsakliga skälet för domstolens bedömning och slutsats förklaras i domskälen var att detaljplanen medför skada på riksintresset nationalstadsparken.

Inom ramen för planprocessen har Tyréns genomfört en kulturmiljöutredning (Detaljplanens kulturmiljöutredning). I samband med att den antagna planen överklagades till mark- och miljödomstolen, utförde Tyréns även en fördjupad analys avseende detaljplanens påverkan på vyer (Tyréns vyanalys), **Bilaga 1**.

Gröna Lund avser att överklaga mark- och miljödomstolens dom. Inför ingivandet av överklagandet har Gröna Lund gett Tyréns i uppdrag att upprätta en sammanställning och särskild analys avseende den påverkan och eventuella skada som ett förverkligat planförslag skulle kunna medföra på nationalstadsparken samt kommentera mark- och miljödomstolens domskäl ifråga om skada.

TYRÉNS VYANALYS

Vyanalysen på sid 19-41 i Tyréns vyanalys innehåller specifika analyser av 20 vyer. I analyserna av respektive vy återfinns en bedömning av den påverkan och eventuell skada som detaljplanen bedöms kunna medföra på nationalstadsparken. De värden som använts som bedömningsgrund i analysen är hämtade från översiktsplanen för nationalstadsparken² (nedan ÖPN) samt vård- och utvecklingsplanen för nationalstadsparken³ (nedan VuP).

Huvudsakligen har följande frågor, vilka utgår från ovan nämnda dokument, uppställts i vyanalysen.

- Skadas kulturhistoriskt värdefulla byggnader? (jfr s. 67 ÖPN).
- Skadas områdets karaktär med små och stora evenemangsbyggnader i samverkan med parklandskapet? (jfr s. 67 ÖPN).

¹ Författad av Martin Lagergren som är bebyggelseantikvarie och kulturmiljöspecialist på Tyréns AB.

² Antagen den 20 april 2009 av kommunfullmäktige i Stockholms stad.

³ Länsstyrelsens rapport 2012:33.

- Skadas äldre träd och naturmarker som ger landskapet karaktär av väletablerad kultur?
- Skadas vattenrummets natur- och skärgårdskaraktär? Jfr. Gamla Stan, Blasieholmen, Strandvägen m.m. som står för stadens mer formella, offentliga front mot vattnet (jfr s. 67 ÖPN)?
- Skadas upplevelsen av stadens inre vattenrum och att området kan upplevas som ett glesare bebyggt parklandskap i kontrast till stenstaden? (jfr s.65 ÖPN)
- Skadas promenadlandskapet i områdets norra och östra delar med gångvägar längs vattnet, grönskande gaturum, parker och en rikedom av träd? (VuP s. 149).
- Skadas inslagen av äldre träd och naturmarker som bidrar till områdets historiska karaktär och tidsdjup? (VuP s. 149).
- Skadas områdets många byggnader som avspeglar områdets långa tradition som kultur- och nöjesområde och som fortfarande används för ändamålet? (VuP s. 150).
- Skadas mångfalden av sevärdheter, besöksmål, rekreativsmöjligheter och natur som kännetecknar Västra Djurgårdsön? (VuP s. 150).
- Skadas promenadstråken längs vattnet? (VuP s. 150).
- Skadas landmärken som Nordiska museet, Galärskjulen, Vasamuseet och Bredablick och döljs utblickarna mot dem? (VuP s. 150)
- Skadas områdets grundläggande karaktär och värden? (VuP s. 151)

Vidare har även de kulturvärden som RAÄ redovisat i sitt yttrande beaktats.

HUVUDSAKLIGA SLUTSATSER I TYRÉNS VYANALYS (SID 42-47)

- Ett förverkligande av planen och ianspråktagande av parkeringsplatsen innebär inte någon fysisk påverkan på värdefulla företeelser i nationalstadsparken. Detta eftersom det inom planområdet inte finns några äldre träd eller naturmarker. Planområdet kan således inte utgöra ett sådant parkområde eller parklandskap som i ÖPN framhålls som särskilt viktigt att skydda.
- Vad särskilt avser det som i vyanalysen benämns Gula stråket är det uppenbart att Gröna Lunds nöjesfält eller föreslagna utbyggnad enligt detaljplanen inte påverkar denna del av Djurgårdens skyddsvärda parklandskap och naturmiljö.
- Vad särskilt avser det som i vyanalysen benämns det Blå stråket skulle Gröna Lunds utbyggnad bli synlig från de platser som visas i vybild 8 ("Park vid Galärkyrkogården"), 9 (Djurgårdsvägen, i höjd med Södra Varvspporten") och 10 ("Liljevalchs sett från korsningen Djurgårdsvägen - Alkärret"). Vid de förstnämnda platserna är påverkan på parklandskapet och skillnad i upplevelse från flanörstråket jämfört med idag minimal och det finns balans mellan nöjesfältet och övriga besöksmål. Vad särskilt avser platsen som utvisas i vybild 10 ("Liljevalchs sett från korsningen Djurgårdsvägen - Alkärret") konstateras att Liljevalchs kulturhistoriska värde kommer att kvarstå trots utbyggnad och ingen skada bedöms därmed uppstå.
- Beträffande det som i vyanalysen benämns det Orangea stråket konstateras att dagens torn och andra attraktioner inom Gröna Lund är synliga från vissa punkter inom detta stråk. Gröna Lunds plats och synlighet vid detta i modern tid

utvecklade stråk är sedan lång tid etablerad och det råder balans i området mellan dess olika besöksmål. Vad särskilt avser påverkan på detta stråk vid en eventuell utbyggnad bör beaktas att stråket har utvecklats betydligt senare än 1800-talets välordnade flanörmiljöer och att det ännu är inne i en intensiv och medvetet planerad utbyggnadsfas. Mot den bakgrunden och med stöd i ÖPN VuP är fortsatt byggnation och utveckling av detta stråk mer acceptabel än inom det Blå stråket eller inom andra delar av Djurgården. Även fortsättningsvis kommer dagens balans mellan stråken och deras sinsemellan olika karaktär med världshus, olika typer av nöjesinstitutioner och utbud samt deras läsbarhet sinsemellan att bestå och inte skadas.

- Vad särskilt avser påverkan på avstånd konstateras på sid 44 i Tyréns vyanalys att jämfört med befintlig situation kommer planen att ha en liten påverkan på stadens siluett.
- De kulturvärden som lyfts fram ÖPN för nationalstadsparken, och i VuP och som finns med i RAÄs yttrande, skadas inte sett från de analyserade vypunkterna. Detaljplanen kan inte anses medföra en påverkan som innebär skada på nationalstadsparken. De landmärken som enligt VuP ska vara framträdande i stadsbilden och som tas upp i RAÄs yttrande, skymmer inte av den nya nöjesparksanläggningen. Tvärtom bedöms ett stärkande av Gröna Lund och dess expansion på mark som tidigare hyst betydelsefulla inslag i Stockholms nöjeslivshistoria innebära positiva konsekvenser för de kulturvärden som är knutna till rekreation och nöjesliv. En välordnad strandzon och bebyggelsefront närmare vattnet bedöms även kunna medföra positiva konsekvenser för nationalstadsparken eftersom befintlig grundkaraktär på Södra Djurgården därigenom tydliggörs.

KOMMENTARER TILL MARK- OCH MILJÖDOMSTOLENS SKADEBEDÖMNING

Domstolen gör bland annat följande bedömningar i domen.

(s. 34 i domen) Av ett antal fotografier och presentationer under målets handläggning har framgått att den planerade utvidgningen kommer innebära att verksamheten kommer att få ett mer dominerande uttryck på landskapsbilden än tidigare. Detta gäller inte minst vyn från vattnet vid inloppet till Stockholm.

(s. 35 i domen) Som Riksantikvarieämbetet har framhållit är de nuvarande attraktionerna i stor utsträckning genombrutna och genomsiktliga men när de ses tillsammans uppfattas de som tämligen kompakta och därmed blir de dominerande både i närområdet och på större avstånd. Detsamma synes gälla de åkatraktioner som nu planeras. Enligt illustrationerna i kulturmiljöutredningen och miljökonsekvensbeskrivningen kommer området inte längre att uppfattas som ett glest bebyggt parkområde över vattenrummet. Enligt domstolens mening gäller detta inte minst från vissa håll sett från vattensidan. Fronten mot vattenrummet kommer enligt domstolens uppfattning förändras påtagligt.

(s. 35 i domen) Domstolen finner dessutom att det historiska landskapets natur- och kulturvärden för riksintresset nationalstadsparken skadas.

(s. 43 i domen) *Domstolen delar vidare Riksantikvarieämbetets uppfattning att med ett förverkligat planförslag skulle Gröna Lunds dominans över området öka. Fronten mot vattenrummet kommer enligt domstolens uppfattning förändras påtagligt. Därmed skulle områdets karaktär med grönska och byggnader för rekreation från olika tider och deras förhållande till Djurgårdens parklandskap ändras och områdets kulturhistoriska värden skadas.*

ALLMÄNNA REFLEKTIONER ANGÅENDE SKADEBEDÖMNINGEN

Mark- och miljödomstolen tycks nästa helt förlita sig på RAÄ:s remissyttrande och som Tyréns uppfattar domen så delar domstolen RAÄ:s bedömning i citerade avsnitt. RAÄ:s yttrande innehåller emellertid flertalet bristfälliga resonemang och är vagt i fråga om hur skada uppstår och var den uppstår. RAÄ:s yttrande förefaller dessutom ge uttryck för subjektiva värderingar snarare än att utgöra objektiva bedömningar vilket enligt Tyréns medför att Gröna Lunds kulturvärden och historik på platsen inte beaktas. Att mark- och miljödomstolen valt att förlita sig på och använda RAÄ:s bedömning i så stor utsträckning leder även till att domen innehåller motsvarande brister. Nedan listas några av de brister som Tyréns uppmärksammat i RAÄ:s yttrande och domstolens dom.

1. Domstolen hänvisar, precis som RAÄ, till "området" vid flertalet tillfällen utan att närmare definiera vilket område som avses. Det är grundläggande för skadebedömningen att det tydliggörs vilket område som RAÄ respektive domstolen menar påverkas/skadas.
2. Domstolen hänvisar vidare till RAÄ:s bedömning där RAÄ anfört att skadan uppstår genom att platsens *grundläggande karaktär av en sammansatt helhetsmiljö förändras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet minskar*. Även denna del av resonemanget är svårt att förstå och ger ingen ledning kring var skadan skulle uppstå.
3. Domstolen anser att det blir svårt att avläsa andra värden och sammanhang och att det inte blir möjligt att avläsa andra betydelsefulla delar som idag.
4. Domstolen är av uppfattningen att utbyggnaden sker på bekostnad av kultur- och naturvärden.
5. Det av domstolen använda begreppet "glest bebyggt parkområde över vattenrummet" är ett vagt och svårförståeligt begrepp som får en viktig betydelse i domen. Detta begrepp återfinns varken i ÖPN eller VuP.
6. RAÄ har uttryckt att området skulle komma att uppfattas som ett stort nöjesfält om planen förverkligas.
7. Domstolen har gjort bedömningen att ett förverkligat planförslag skulle innebära att Gröna Lunds dominans över området ökar. Domstolen förklarar dock inte vad dominansen närmare skulle bestå i eller hur den skulle skada andra värden eller vilka värden som därigenom skulle skadas.

Flertalet delar av domstolens argumentation är svår att förstå. Tyréns uppfattar dock att mark- och miljödomstolens huvudsakliga skäl för att skada kan anses uppstå på nationalstadsparken samt att planen därmed ska upphävas är följande

1. att de miljöer som återfinns bakom och i direkt anslutning till Gröna Lund, sett från vattensidan, påverkas samt
2. att fronten mot vattenrummet påverkas.

Mot bakgrund av ovanstående punkter och domen i allmänhet kommer Tyréns nedan att redovisa samt utveckla den skadebedömning som gjorts genom detaljplanens kulturmiljöutredning samt Tyréns vyanalys.

TYRÉNS BEDÖMNING AVSEENDE SKADA PÅ NATIONALSTADSPARKEN

PÅVERKAN FRÅN SLUSSEN, KATARINAHISSEN M.M.

Utsiktspunkterna från Slussen, Katarinahissen, Fåfängan, Stadsgårdskajen vid Fotografiska och Fjällgatan är belägna på långt avstånd från Gröna Lund, jämför vybilderna nedan. Nöjesfältet har idag en begränsad inverkan på vyerna med anledning av det stora totala övriga intryck som kan uppfattas i dessa. Exempelattraktionerna som visas i bilderna i vyanalysen ger från flertalet vypunkter ett än mer modest intryck samtidigt som de uppfattas som placerade i rätt sammanhang. Detsamma gäller från Bredablick där de nya attraktionerna närmast försvinner i den stora mängd intryck som fås från utsiktspunkten. Jämför bilderna nedan.

Vybild 11 från Tyréns vyanalys. Fjällgatan.

Vybild 12 från Tyréns vyanalys. Fåfången.

Vybild 18 från Tyréns vyanalys. Katarinahissen.

PÅVERKAN FRÅN KASTELLHOLMEN, SKEPPSHOLMEN M.M.

Tyréns konstaterar att det varken i ÖPN eller VuP finns någon vägledning ifråga om vad som kan anses acceptabelt när det gäller påverkan på nationalstadsparken sett från avstånd eller från vattensidan.

Sett från Kastellholmen, Skeppsholmen och Nybroplan är avståndet till Gröna Lund förhållandevis kort vilket får följden att Gröna Lund har en mer framträdande roll vid dessa vattenrum närmast Djurgården, jämför vybilder nedan. Detta gäller särskilt från holmarna där sikten är obruten över vattnet mot nöjesfältet. Gröna Lunds närvaro vid denna strand är idag etablerad och från vpunkterna på holmarna är, utöver Gröna Lund, även det mer sentida stråket längs Galärvarvsvägen och Djurgårdsstrand en påtaglig del av upplevelsen när man blickar ut över vattenrummet. Även många av byggnaderna som hör till det stråket syns (exempelvis Galärskjulen och Vasamuseet) på ett förhållandevis långt avstånd från nöjesfältet. Jämfört med andra vypunkter är besökarantalet på Kastellholmen relativt lågt och därmed är dess relevans och allmänintresse i egenskap av vypunkt mindre än andra för övriga vypunkter.

Vybild 16 från Tyréns vyanalys. Skeppsholmen.

Vybild 17 från Tyréns vyanalys. Skeppsholmen.

Skeppsholmsviken är ett av nationalstadsparkens minst naturpräglade områden. De naturinslag som kan uppfattas är det gröna band som syns ovan Djurgårdens bebyggda strandzon, vilket är ett starkt karaktärsdrag som sträcker sig från Skeppsholmen och Kastellholmen längs hela Södra Djurgårdens södra sida. Planens reglering avseende placering av attraktioner har anpassats så att påverkan på dessa naturinslag minimeras. Bilden nedan utvisar stora delar av det gröna bandet.

Utklipp från vybild 18. Det gröna bandet.

Som framgår av bilden är det gröna bandet långt. De beskurna vybilderna tagna från Kastellholmen och Skeppsholmen (jämför ovan) utvisar endast en begränsad del av det gröna bandet och bildformatet medför att påverkan ser ut att bli mer omfattande än vad som är fallet i verkligheten. Uppstickande, genomsiktliga attraktioner, lätt avläsbara som just sådana, innebär begränsade, lokala avbrott och förändrar i ringa grad möjligheterna att uppleva den grundkaraktär som det gröna bandet utgör i nationalstadsparken. Den påverkan som uppstår från Skeppsholmen återfinns inte på samma sätt i andra vyer. Att lokala avbrott uppstår i den visuella upplevelsen av ett sammanhängande flera kilometer långt grönt band kan inte anses vara en skada. Parklandskapets gröna band är så tongivande och utbrett att detta särdrag i nationalstadsparken inte mer än möjligtvis marginellt påverkas av nya, genomsiktliga attraktioner. Det gröna bandet förblir tydligt och väl avläsbart även efter en byggnation enligt detaljplanen. Domstolens påstående att det historiska landskapets naturvärden skulle skadas stämmer således inte.

Slutligen är det viktigt att påpeka att detaljplanens bebyggelse inte skymmer de landmärken som utpekats i VuP. I huvudsak skymms Liljevalchs och delar av Hasselbacken från vissa vypunkter. Dessa besöksmål är emellertid inte utpekade som landmärken i VuP. Liljevalchs har historiskt varit skytt av olika verksamheter på fastigheten Skeppsholmsviken 6. Att Liljevalchs idag framträder på avstånd är ett resultat av den märkliga omständigheten att planområdet inte bebyggs permanent sedan Gröna Lunds konkurrent Nöjesfältet stängde 1958. Det av parkträd inbäddade Hasselbacken skymms aldrig i sin helhet. Övriga välkända Djurgårdsinrättningars relation till parklandskapet förändras inte heller av att parkeringen vid stranden bebyggs och några kulturhistoriska värden kan inte anses skadas av den anledningen. Skeppsholmsviken historiska betydelse som nöjesområde återupprättas och kulturvärden stärks snarare av att planområdet bebyggs enligt planförslaget. Nöjesfältet som fanns fram till 1958 var dessutom etablerat längs hela strandzonen och tog hela sträckan i anspråk, bl. a, med en berg- och dalbana.

Djurgårdens landskapsformation förblir sammanfattningsvis tongivande och väl avläsbar från samtliga vypunkter trots uppförandet av nya attraktioner enligt detaljplanen.

FRONTEN MOT VATTENRUMMET

I ÖPN och VuP behandlas inte fronten mot vattenrummet särskilt ingående. Utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv finns det heller inget skäl för att just den här delen av Djurgården ska vara glest bebyggd. Skeppsholmsviken är en del av Djurgårdsstaden. Dessutom kommer parklandskapet innanför strandzonen vara tongivande och avläsbart även om planförslaget genomförs.

En framtida utbyggnad ger Gröna Lund en stark närvaro vid vattenrummet. Att fronten mot vattenrummet förändras på det i detaljplanen föreslagna sättet innebär dock inte per automatik en negativ påverkan eller skada. I aktuellt fall påverkas fronten dessutom som mest av randbebyggelsen. Denna har emellertid inte av varken domstolen eller RAÅ lyfts som ett problematiskt inslag. Därtill medför den föreslagna randbebyggelsen och bryggorna att dagens oordnade situation kommer att förbättras om planen genomförs. Att den enda del av strandzonen som idag är obebyggd anpassas efter det dominerande stadsbyggnadsmönstret längs Djurgårdens västra strand innebär ingen negativ påverkan på fronten mot vattenrummen. Parklandskapet med 1800-talets institutioner

bibehålls och det sena 1900-talets och tidiga 2000-talets utveckling sker främst längs den västra stranden. Ett utbyggt nöjesfält bedöms inte utgöra ett främmande inslag på platsen som skulle medföra att fronten mot vattenrummet och sammanhängande kulturvärden skadas.

Att nya attraktioner tydligt knyts till den pågående utvecklingen av strandzonen ger en god läsbarhet kring Djurgårdens historiska utveckling och en ur ett kulturmiljöperspektiv viktig tillbakagång till tidigare användning av ytorna närmast vattnet, jämför bilderna nedan där Nöjesfältets vattennära verksamhet framgår. Jämför särskilt bryggans utformning med planförslaget samt hur Nöjesfältets byggnation sträcker sig till vattenkanten och löper längs hela strandkanten.

Fotografi från 1936 som visar Nöjesfältet med bryggan utanför och den tidens markanvändning.

Fotografi från 1930-talet som till vänster visar Nöjesfältet med en fullständigt ianspråktagen strandlinje. På andra sidan Allmänna gränd syns Gröna Lund med berg- och dalbana nära vattnet i söder. De två nöjesfälten hade tillsammans en utsträckning från söder till norr som motsvarar eller överstiger den som Gröna Lund skulle få med en utbyggnad enligt detaljplanen.

Tyréns delar inte domstolens och RAÄ:s bedömning ifråga om att en byggnation enligt detaljplanen skulle medföra en dominans. Inte heller delas RAÄ:s bedömning att området skulle komma att uppfattas som ett stort nöjesfält om planen förverkligas. Detta uttalande från RAÄ uppfattar Tyréns som ett uttryck för dominans.

Det är svårt att lämna en utförlig kommentar till båda dessa påståenden med tanke på att domstolen och RAÄ inte närmare utvecklar – och Tyréns heller inte kan förstå – vad dominansen skulle bestå i (vilka kulturvärden som skulle domineras och därmed skadas) samt inom vilken del av Djurgården som skulle komma att domineras och uppfattas som ett stort nöjesfält (i närområdet eller på avstånd).

När det gäller blandningen av olika miljöer och påstådd dominans bör det uppmärksammas att Gröna Lund sedan länge är en etablerad del av västra Djurgårdens rekreativmiljöer och en uttalad del av det områdets kulturhistoriska värde. Tyréns kan inte se att det historiska områdets läsbarhet skulle försvåras om planen förverkligas. Gröna Lunds betydande roll och historiska förankring inom den aktuella delen av Djurgården tycks domstolen, i likhet med RAÄ, inte beakta i tillräcklig utsträckning inom ramen för skadebedömningen när slutsatsen dras att Gröna Lund kommer att dominera området.

Det torde vara uppenbart att en besökare som befinner sig längs vid exempelvis Nordiska museet, Vasamuseet, Galärkyrkogården eller längs Djurgårdsvägen inte kan uppfatta att denne befinner sig på ett stort nöjesfält, se aktuella vybilder nedan. Inte heller på avstånd, såsom från Slussen eller från Skeppsholmen eller Kastellholmen kan en besökare rimligtvis få denna uppfattning.

Vybild 4 från Tyréns vyanalys. Nordiska museet.

Vybild 5 från Tyréns vyanalys. Galärkyrkogården.

Vybild 9 från Tyréns vyanalys. Djurgårdsvägen.

I detta avseende (dominans eller icke dominans) måste även beaktas att Gröna Lund har en historisk och etablerad roll inom den aktuella delen av Djurgården och att Gröna Lunds plats och synlighet vid västra stranden under modern tid har utvecklats i en annan inriktning än andra delar av Djurgården, se vybilden nedan.

Vybild 7 från Tyréns vyanalys. Strandpromenad: moderna stråket/Djurgårdsstrand.

Med den historiska förankringen som Gröna Lund har råder det enligt Tyréns idag en balans i området. Den balansen kommer inte att rubbas efter en byggnation i enlighet med detaljplanen. Även fortsättningsvis kommer således dagens balans mellan stråken och deras sinsemellan olika karaktär med vårdshus, olika typer av nöjesinstitutioner och utbud samt deras läsbarhet sinsemellan att bestå och inte skadas.

Att planförslaget skulle medföra att Gröna Lund får en storlek som skulle medföra en dominans och att "området" skulle uppfattas som ett stort nöjesfält utgör enligt Tyréns en klar överdrift och uppenbar felbedömning. Uttalandet förefaller vara ett uttryck för subjektiva värderingar snarare än att ge uttryck för en objektiv bedömning. Tyréns är av uppfattningen att de vybilder som återfinns i detaljplanens kulturmiljöutredning tydligt utvisar att det finns en påverkan men att varken dominans eller skada därigenom skulle uppstå om planen förverkligas.